

“Українське кіно пострадянського періоду”

Анкета.

1. Які повнометражні фільми 1989-1997 років, зроблені в Україні (українською і російською мовами), вважаєте найкращими і чому?
2. Хто з нових режисерів, які заявили про себе у цей період, заслуговують на особливу увагу і чому?
3. Жанрове кіно в українському кіновиробництві.
 - а) які жанри найпопулярніші серед глядачів і приносять прибуток?
 - б) чи є намагання створити нові українські жанри? Наприклад, чи козацькі фільми можна розглядати як окремий жанр та які його прикмети?

Надія Мірошніченко

1. Якщо на початку цього періоду відбувається сплеск продукування кінострічок різних за жанрами, стилями, тематикою, то чимдалі цей процес ускладнюється, криза посилюється, а в прокат вони майже не потрапляють.

На мій погляд, доцільніше говорити про кращі картини не взагалі, а з огляду на напрямок, тенденцію твору. Можна виділити кілька напрямків. Перший з них - звертання до раніше табуйованих тем, зокрема, нове тлумачення певних історичних подій. Поміж ними чимало схематичних, професійно недосконалих, але є й вдалі спроби, зокрема, “Вінчання зі смертю” (режисер М.Машенко). В основі картини реальний факт - весільна процесія, яка випадково стала свідком розстрілу репресованих, за наказом НКВД також підлягає знищенню. Сильна драматургія сценарію (І.Драч, М.Черничук) дає неоднозначне тлумачення теми. Динамічна дія (незважаючи на те, що більшу частину часу герої проводять у чеканні), парадоксальність ситуації, загостреність стосунків тримають глядача у постійній напрузі. Проте, все це служить лише зовнішнім тлом, бо справжня тема фільму - психологічне дослідження - екскурс у глибини підсвідомості людини, що потрапила під колеса тоталітаризму. Головний герой (актор О.Савкін) - проходить шлях від чутливого інтелігентного юнака - через власне приниження, зраду коханої, удаваний розстріл - аж до бездушного начальника НКВД. І саме ця історія зі стратою безневинних людей зламала його, перетворивши на гвинтика машини смерті. (Власне ця назва - “Вінчання зі смертю” - символічна і стосується й самого героя, що

Е.Митницький у фільмі
“Вальдшнепи”.

втратив наречену). Майстерно зняті кульмінаційні сцени, цікаві акторські роботи (зокрема В.Дрозда та Г.Сулими - виконавців енкаведистів).

Другий напрямок складають кіноверсії літературної класики. Найбільш вдалими мені здаються “Вальдшнепи” за творами М.Хвильового (режисер О.Муратов), “Записки Кирпатого Мефістофеля” за однойменним романом В.Винниченка (режисер Ю.Ляшенко) і - меншою мірою - “Для сімейного вогнища”, за мотивами повісті І.Франка (режисер Б.Савченко). Перший вирізняється насамперед оригінальною візуальною стилістикою (гра з кольоровим тонуванням чорно-білого зображення, де кольори мають смислове навантаження, образне вирішення, що досягається операторською роботою, створення особливої атмосфери реальності фільму, точність деталі, жести), але програє у вибудуваності дії, слабкості кульмінаційних сцен і неповному акторському ансамблі (щоправда, цікавими були дебют молоді актриси Ю.Волчкової і несподіване амплуа театрального режисера Е.Митницького). У двох інших

фільмах важать насамперед міцна структура дійства і сильні акторські роботи з тонкими нюансами гри (С.Романюк і Л.Бакштаєв у “Записках...” та А.Хостікоєв, Х.Дуновська, Б.Ступка у “Для сімейного вогнища”).

І нарешті - твори із сучасною тематикою, які можна розподілити на два підвиди: спроби політичного осмислення ситуації - це переважно сатиричні комедії, такі як “Вперед, за скарбами гетьмана!” (режисер В.Кастеллі) та “Наліт” (режисер І.Шевченко) та камерні твори. Картина В.Кастеллі - дотепна фантастична комедія про вдаваного нащадка легендарного гетьмана Полуботка, який, долаючи численні перешкоди, здобуває омріяну спадщину в Лондонському банку - на користь українського народу. Власне, це спроба не лише подати тему незалежності у легкій профанній формі, а й звернутися до архетипного для української ментальності шукання скарбів на новому маскультівському рівні свідомості. Цей фільм цікавий насамперед тим, що розробляє популярний жанр, рідкісний для українського кінематографа. Але його орієнтація на масового глядача і ставка на актуальність призвели до поразки, оскільки завдяки швидкій зміні ситуації, він застарів раніше, ніж був завершений. Другий фільм - це гострий сатиричний, часом навіть сюрреалістичний фарс. В основі сюжету - парадокс: готується пограбування банку, про яке знає все місто, включаючи міліцію, а єдиний противник цього - племінник ватажка банди - приречений на здійснення злочину. Якоюсь мірою це спроба постсоцартівського кінематографа абсурду. Дія насичена численними вигадками, дотепними деталями. Відчуття катастрофи про-

низує картину, а чимало сцен мають символічне навантаження, алюзії на політичні реалії криміногенного суспільства. У фільмі задіяні такі відомі актори, як О.Петренко і Є.Стеблов. Можливо, вада кінострічки - нагромадження подій, невибудуваність дійства та довільне цитування стереотипів радянського кінематографа.

Серед сучасних фільмів камерного характеру хотілося б відзначити "Дику любов" (режисер В.Новак) - жорстоку мелодраму. В основі сюжету - історія кохання дівчини з дитячого будинку і хлопця з добропорядної родини, який зрештою зраджує її заради американки. Доведена до відчаю, вона стріляє у коханого. Картина надзвичайно людяна і зворушлива, режисер знайшов точну тональність, що не дає перетворити фільм на банальну річ. Ансамбль молодих талановитих акторів створює живу і дуже динамічну дію. Особливо цікавий дебют головної героїні - Ксенії Качалової.

Окремо можна було б поговорити про фільм "Фучжоу" (режисер М.Ілленко), який ніби продовжує лінію поетичного українського кінематографа, але насправді існує у стосунках "пост" з цією традицією, довільно цитуючи її (вдало), а також вестернівські штампи (невдало), оскільки це фантазмагоричне дійство переноситься з українських теренів на американські (своєрідна міфологізація еміграції). Режисер фільму - він же єдиний автор сценарію - створює власний світ, химерний і символічний, але водночас не позбавлений гумору і самоіронії. Картина виявила обдаровання акторів - Тараса Денисенка та Іванки Ілленко.

Ще один напрямок сучасного українського кіно - фільми еротичного та пригодницько-романтичного спрямування (серіали "Острів любові", "Роксолана" та картина "Декілька любовних історій"). Зокрема, фільм режисера А.Бенкендорфа - еротична комедія за новелами Бокаччо, Фіренцуолі, Гранціні-Ласка - легкий і непретензійний, майстерно знятий з хорошими акторськими роботами (Армен Джигарханян, Георгій Віцин, Ольга Сумська), хоч і не відрізняється особливою оригінальністю, але займає певну нішу.

2. Більшість вдалих картин належить режисерам, які проявили себе несподівано, в новому амплуа (скажімо, М.Машенко, О.Муратов). На особливу увагу заслуговує М.Ілленко, який пробує витворити власну кіномову. В альтернативному кіно цікавими були експерименти у фільмі "Каїн" - сучасні варіації на мотив класичного біблійно-

го сюжету (режисер Ф.Мускарін) та якоюсь мірою - "Співачка Жозефіна та мишачий народ" за мотивами творів Кафки (режисер С.Маслобойщиков), але обидві картини - оригінальні у створенні візуального ряду, дуже слабкі у композиційному вирішенні, вибудуваності дійства, роботі з актором, і тому справляють враження недовершених.

3. У зв'язку з кризою кіновиробництва й розвалом вітчизняної системи кінопрокату (прокат відокремлений від виробництва, жодної протекції вітчизняні фільми не ма-

Кадр із фільму
"Диво в краю забуття".
Режисер Наталя Мотузко.

ють, кіноринок захоплений американською другосортною кінопродукцією, авторські права практично не захищаються, крім того, відвідуваність кінозалів впала за кілька років у десятки разів і причина не лише в конкуренції відео і телебачення) українські фільми можна побачити лише на кінофестивалях та ретроспективних показах і говорити про популярність-непопулярність проблематично, але, мабуть, в цьому український глядач мало чим відрізняється від інших (мелодрама, детектив, комедія тощо). Говорити про прибуток за цих умов прокату, напевно, недоречно.

Стосовно жанрів, я б не виділяла козацькі фільми як окремий оригінальний жанр, цих фільмів знімалося небагато і вони навряд чи явили принципово нову сторінку українського кіно. Проте, на мою думку, можна простежити у цьому періоді загальну тенденцію до історичних та літературно-історичних фільмів.

Анжела Матющенко

1. Усі зняті в цей період фільми Кіри Муратової, Романа Балаяна та В'ячеслава Криштофовича, навіть якщо це не шедеври, - завжди професійні та унікальні за стилем, адже

автори - справжні майстри та митці-особистості. Також вважаю найкращими картини: Михайла Ілленка "Фучжоу" (1993) - це спроба подивитися на національну історію з гумористичної, а значить - загальнолюдської точки зору, "Вальдшнепи" (1996) Олександра Муратова, гідна екранна інтерпретація складного літературного твору М.Хвильового, сповнена духом трагічної епохи й прекрасно стилізована під неї завдяки блискучій операторській роботі Володимира Басса та "Шамару" (1994) Наталі Андрійченко (чому - див. відповідь на питання 2).

2. Це Наталя Андрійченко і вже її перша повнометражна картина "Шамара" виявляє людину виняткового кінематографічного мислення та темпераменту, яка бачить світ виключно через вічко кінокамери і трактує мистецтво як перетворене людським духом життя (а не суб'єктивні аудіовізуальні конструкції). Це також Сергій Маслобойщиков. Хоча його перша повнометражна стрічка "Співачка Жозефіна та мишачий народ" менш вдала, ніж дипломний короткометражний фільм "Інший", це, безумовно, справжній митець за рівнем філософського мислення та художньої своєрідності.

3-а. Як і у всі часи - це мелодрама, детектив та комедія (або їх вдалий та професійний синтез, а не еkleктичний коктейль). Якщо ж говорити про суто національні уподобання, то, на мою думку, українців найбільш приваблюють жанри умовні, а не реалістичні, або реалістичні із присмаком умовності. Цим можна пояснити невмирущу любов до трагічного мюзиклу Л.Биково "В бій ідуть тільки "старики"", успіх напівказкової екранізації Бокаччо "Кілька любовних історій" А.Бенкендорфа і майбутній успіх "Приятеля небіжчика" В.Криштофовича - психологічної драми з елементами мело- та детективу.

3-б. Є більш ("Фучжоу" М.Ілленка) та менш ("Юденкрайз" В.Домбровського) вдалі спроби продовжити чи оживити українське "поетичне кіно". Але "народженням" жанрів та стилів у мистецтві опікуються насамперед критики, а митці просто творять у певний час, лишаючи його художній образ, що, зрозуміло, має спільні риси. Або антиобраз. Тому ці спроби вважаю марними. "Козацький фільм" може мати успіх, якщо остаточно виокремитися в ньому піджанр - "історичного епосу", який вимагає філософського мислення, достовірності та шалених грошей; та піджанр пригодницько-умовний, який вимагає точного відчуття стилю, почуття гумору і теж шалених грошей на кос-

тjоми, багатий реквізит, каскадерів, технічні ефекти та підвищення профрjвня українських акторів (стрибки, перегони, бійки, пісні, танці тощо).

Валентина Кайстро

З картин, знятих в Україні за період 1989 - 1997 років, на мій погляд, декілька заслуговують на увагу: "Диво у краю забуття" (екранізація повісті В.Шевчука "Петро Утеклий") Наталі Мотузко та "Вперед, за скарбами гетьмана!" В.Кас-теллі. Хоча вони за жанром різні, їх об'єднує атмосфера, в якій живуть герої, декларовано загадковість українського характеру, оригінальність вчинків та поглядів на життя. Другий фільм можна розглядати як козацький жанр. Всі деталі, комізм атмосфери стилізовано саме під цей жанр.

Про те, що життя для українського кінематографа продовжується, свідчать прем'єри в Будинку кіно останнім часом. Минулого року відбулася прем'єра фільму Г.Кохана "Страчені світанки", а цього року прем'єри - К.Муратової, А.Бенкендорфа, М.Ілленка та В.Криштофовича. Мені хотілося б зупинитися на фільмах М.Ілленка "Сьомий маршрут" та "Приятель небіжчика" В.Криштофовича.

"Сьомий маршрут" - це комедія

з рисами психологічного портрету. Картина присвячена людині, від якої відвернулася доля, збудовано її як кілька сатиричних новел. В цих новелах є все - і наше сучасне життя, життя "середньої" людини, наш побут, наші проблеми, ставлення до нас зарубіжних гостей і наше до них.

"Приятель небіжчика" теж про сучасність. Він ставить питання - як жити чоловікові з вищою освітою сьогодні? Ця стрічка дуже тонко передає стан "чоловічої відчуженості". Від Анатолія йде дружина, нічого не виходить з роботою. Всі ці обставини доводять його до абсурду - він посилає фото кіллеру, щоб той його вбив. Герой фільму переживає широку амплітуду пси-

Кадр із фільму "Вишневі ночі".
Режисер А.Микульський.

хологічних станів. Оператор В.Калюта дуже точно "підловлює" нюанси настроїв.

Названі фільми свідчать про те, що не все у нашому кінематографі погано, що ми ще можемо відродити українське кіно. Нам би тільки краплину любові та уваги! Все-таки кінематографу "стукнуло" 100 років. З чим ми вступимо в його друге століття?

Вадим Скуратівський

1. "Співачку Жозефіну" С.Маслобойщикова вважаю найкращим фільмом. І найкращим зовсім не тому, що я там знімався... "Співачка..." - найкраща в останні десятиріччя світового кіно екранна метафора історичної катастрофи (за винятком великого фільму "Апокаліпсис сьогодні").

2. Сергій Маслобойщиков. І не тому, що він мій режисер... Маслобойщиков унікальним чином зберігає в собі мистецьку традицію, довкола поруйновану. Він розуміє кіно як особливе продовження історії і культури.

3. Передовсім спроби, що в них має місце синтез популярних жанрів. "Козацький жанр" сам по собі дуже перспективний, але посправжньому ще не реалізований.

Лариса Брюховецька

За радянських часів існував чіткий поділ на мистецтво, що обслуговувало комуністичну ідеологію і мистецтво, яке тій ідеології протистояло, а, отже, вважалось баластом у "правильному" суспільстві. Сьогодні мистецтво, як і все суспільство, переживає період різкої переорієнтації. Мистецтво нікого вже не обслуговує, воно мусить знайти місце в суспільстві, що переходить до ідеології прагматизму й матеріальної доцільності, в центрі якого перебуває "його величність споживач". Значно легше кінематографу в країнах, де така ідеологія давно усталена і де "непокірним" митцям залишається простір діяльності для підтримання культурно-мистецького іміджу країни у світі.

В Україні усвідомлення, що нам також потрібен такий імідж, немає. Весь простір в суспільстві, звідки вигнали комуністичну ідеологію, зайняла американська масова культура. Мізки пострадянського громадянина, схильного до споживання цих заморських виробів, заповнені брутально-примітивними ідеями пересічного американського кіно. Позиції нашого кіно в суспільстві не-

певні, з'явилися поразенські настрої серед кінематографістів. І щоб знову зайняти втрачені позиції в суспільстві, очевидно, слід усвідомити, чим ми володіємо, що в активі нашого кіно, яке його місце в ієрархії суспільних цінностей.

Українські фільми бували на міжнародних турнірах й виходили з цих змагань з честю. Згадаймо "Астенічний синдром" К.Муратової, нагороджений у Берліні, "Лебедине озеро. Зона" Ю.Ілленка, нагороджений у Каннах. Свіжий приклад - участь у програмі "Двотижневик кінорежисера" цього престижного кінофестивалю фільму В.Криштофовича "Приятель небіжчика". Це підтверджує: як нам не було важко останні сім-вісім років, але нам є що показати людям. Характерно, що за рубежом наші фільми оцінюють вище, ніж на батьківщині.

Але перейдемо від фестивального ракурсу до панорамно-оглядового. Що нового з'явилося? Які тенденції, мистецькі пошуки?

Чи не найпомітніша тенденція - звертання до нових для українського кіно об'єктів дослідження. За радянських часів від митців вимагали показу сучасності на екрані.

Але чи могла б бути тоді така Шамара, яку ми побачили у фільмі Н.Андрійченко? Ні, звичайно, бо на неї, як і на персонажів Кіри Муратової, був би готовий ярлик "спотворення дійсності". Так, сьогодні свобода творчого самовиявлення є реальним фактом. Те саме стосується фільму Андрія Дончика "Кисневий голод", який, до речі, також узяв немало нагород на міжнародних фестивалях, але в нас не був показаний. Його вражаюча правда про дідівщину і моральний клімат в армії не привабила прокатників навіть в роки гласності, коли фільм було створено.

На нашу історію в нашому кіно також було накладене табу. Навіть інтелігентів минулого не можна було показувати. Тому як відкриття української дійсності початку ХХ століття стали фільми "Меланхолійний вальс" та "Для сімейного вогнища" Б.Савченка, "Записки кирпатого Мефістофеля" Ю.Ляшенка. На екрані з'явилась українська інтелігенція з її душевними негараздами і сумнівами, пошуками відповіді на запитання, які так без відповіді й залишаються. Досить-таки актуально зазвучали ці мотиви в умовах сучасної духовної кризи.

З'явився на екрані незнайомий М.Хвильовий. Оця тенденція, коли режисери почали читати українську літературу, стала набувати реальних обрисів у вже згаданих фільмах та в серіалах "Пастка" і "Злочин з багатьма невідомими" О.Бійми, "Подарунок на іменини" Л.Осики і за творами наших сучасників, зокрема, Валерія Шевчука - "Диво в краю забуття" та "Голос трави" Н.Мотузко, де режисер торкнулася загадкових струн людської душі, її зв'язків з містичним світом духів, з язичницькими віруваннями в силу природи.

Фільми Наталі Мотузко дозволяють зупинитися докладніше на проблемі естетики, зображальній палітрі українського кіно. Не можна стверджувати, що вона радикально оновилася, проте не менш важливо відзначити прагнення до естетичної виразності, зображального наповнення, яке було притаманне фільмам українського поетичного кіно. І це несуть в собі фільми Н.Мотузко, до певної міри фільм "Фучжоу" М.Ілленка. Йдеться не про наслідування попередніх зразків, а про пошуки власної мови, де панує не реалізм, а художній образ.

Оце прагнення наситити візуальний ряд неординарним зображенням характерне для українських кінематографістів і пояснюється воно засвоєнням митцями щоденної поведінки власної культури - багатої, варіативної, щедрої на фантазію. Оце нестримне фантазування проявляється і у фільмах. Сюди можна віднести й екзистенційну притчу "Будемо жити!" Д.Томашпольського, й дотепну динамічну комедію "Зів'яла сакура" О.Чорного.

Разом з тим, якщо поглянути на українське кіно пострадянського періоду з погляду приналежності художніх напрямів і течій, то легко знайдемо ознаки постмодернізму вже у фільмі "Годинникар і курка" А.Степаненка (1988). До цього ж напряму можна віднести і "Сьомий маршрут" М.Ілленка і монтажний фільм О.Балагури "Антологіон. Український фільм" - у цих творах проявлена гра з образами і смислами.

Втім, повернемося до заборонених тем. Їх в Україні як ніде багато. Ті ж самі "Вальдшнепи" за Миколою Хвильовим вертають нас у нестерпну безвихідь, яка стала очевидністю для мислячої особистості в добу вже сформованого тоталітаризму. Викриттям радянської тоталітарної системи, яка перемелювала всіх і вся, стали фільми "Голод

33" О.Янчука та "Вінчання зі смертю" М.Мащенко. Я не розділяю думки, що ці фільми є кон'юнктурними. Таке твердження - відверта дезорієнтація. Потрібно було сказати правду про нашу криваву історію, в тому числі засобами кіно. Саме з цих позицій - нехай просвітницької місії, слід оцінювати фільми, які зображують боротьбу Повстанської армії. Саме збройний опір, протистояння сталінському режимові й стало предметом художньої оповіді таких фільмів, як "Останній бункер" В.Ілленка, "Нам дзвони не грали, коли ми вмирали" М.Федюка, "Вишневі ночі" А.Миккульського, "Атентат. Осіннє вбивство у Мюнхені" О.Янчука, "Страчені світанки" Г.Кохана. Треба сказати, що не всім режисерам вдалося уникнути схематизму й плакатності, показати болючі драми реальних людей.

Сьогодні - час свободи. Яскраво ілюструє цей постулат творчість Кіри Муратової, чий "Довгі проводи", ошельмовані пануючою партією, були заборонені, а їй не дозволяли ставити фільми. Сьогодні вона ставить фільми регулярно: "Астенічний синдром", "Чутливий міліціонер", "Захоплення", "Три історії". І тому нарікання на те, що від нас відвернулася держава, хоч і справедливі, але причина цього становища значною мірою криється в кінематографістах. Сьогоднішній державі обслуговування її ідеології не потрібне. Свідомість кожної людини визначається буттям. І рано чи пізно виразниками цієї свідомості стануть кінематографісти, перейшовши на обслуговування запитів платеспроможної публіки, яка потребуватиме фільмів.

Власне, вже сьогодні така когорта кінематографістів формується і нічого дивного в тому немає. Звичайно, лишиться, хоч як не тяжко буде йому втриматися, невелика частка від усього кінематографа - кіномистецтво. Інше - це буде комерційне кіно. Воно не буде однорідним - ні за якістю, ні за адресністю. Спробуємо осмислити вже зроблене у цій царині. На початку 90-х почав формуватися цікавий феномен - фільми про козаків. Був тоді попит на них, людей, які могли забезпечити виробництво цих стрічок, вабила українська історія у пригодницькому трактуванні. Саме тоді й з'явилися фільми "Козаки ідуть" та "Дорога на Січ" С.Омельчука, "Гетьманські клейноди" Л.Осики, залучаючи майже невідомих в Україні авторів - С.Черкасенка, Б.Лепкого. Для честі наших сучасників автором сценарію одного з

цих фільмів, а саме "Козаки ідуть", став письменник Богдан Жолдак.

Окремо слід виділити фільми таких незмінно популярних жанрів, як мелодрама, комедія, в які, до того ж, вкладено немало творчої вигадки, де зібрані значні акторські сили. Це "Кілька любовних історій" А.Бенкендорфа, "Дика любов" В.Новака, серіал "Острів любові" О.Бійми. Й не варто засуджувати кінематографістів, які адресуються до широкого глядача, не слід вбачати в цьому зради мистецтву, відступництва тощо. Кіно повинне існувати на різних рівнях і в різних жанрах. Чим багатша палітра, тим краще. А в якому рівні творити - це справа вибору самого режисера. Головне - творити! А не нарікати на кризу, плакатися й впадати у песимізм.

Серйозні роздуми над природою комерційного кіно викликає фільм В.Криштофовича "Приятель небіжчика". Те, що відгуки на нього різні, а іноді й протилежні, свідчить, що фільм дає підстави для різних тлумачень, що він неоднозначний. Але всі, хто про нього говорить, однак визнають високий професіоналізм виконавців, їхнє вміння тримати увагу глядача. Досвід режисера, який є визнаним майстром психологічного кіно, дав гарний результат. Але цього разу увага тримається і завдяки жанровій специфіці. Фільм можна віднести до детективного жанру. Хоча природа його детективності має соціальні корені. Причому дуже пізнавані. Що є причиною, а що наслідком - чи злиденне становище нормальної людини приводить її на шлях злочинності, чи, навпаки, людина сьогодні стала відкритою для зваб тої самої кримінальної стихії? Ось на ці болючі питання і змушує шукати відповіді фільм В.Криштофовича.

Фільм сприймається з інтересом - а це основна умова для комерційного успіху. Наскільки важливо його мати режисерові для того, аби забезпечити себе майбутньою роботою - над цим також змушує замислитися "Приятель небіжчика". І потрете. Побутує думка, що митець, який живе у своєму часі, не може його осмислити. Тому що для цього потрібна певна часова відстань. Криштофович осмислює наш час - час небезпечних зрушень у людській свідомості, час духовної кризи.

Як бачимо, українське кіно пострадянського періоду є цікавим явищем. Фільми різні - вони дають змогу задовольнити естетичні потреби, і пізнати заборонену історію. Заглибитися в душевні сум'яття і в соціальні негаразди.